

klage, forøvrigt ikke alene over bispem, men over næsten hele Odense gejstlighed. En ny kommission blev nedsat, og en af kommissærerne, professor H. Bartholin, skulle have ytret, at han »glædede sig til at børste støvet af biskoppens fløjlskjortel«.

Al den kiv og strid blev imidlertid kongen for meget, og på en gennemrejse i Nyborg skulle kongen personlig have givet Muus en hård, men vel nok forfjænt tiltale for hans sørgelige vandel.

Bartholin kom ikke til at rense biskoppen. De mange, både selvforskyldte og uforskyldte forhånelser, processer og ærgrelser har utvivlsomt virket nedbrydende på bispens sind og helbred. Ved jubelfesten for reformationen gik han i stykker i sin tale, og ikke længe efter døde han under en visitats i Svendborg i sognepræstens stue den 10. december 1717.

H. K. Kristensen.

Kilder: Kallske Sml. 4°, 378, nr. 4. Bang: Præstegårdsliv. Bricka: Biogrf. Lex. XI 554 f. Ehrencron-Müller: Forfatterlex. V, 476 f. Victor Hermansen i Ribe Bys Hist. 1660—1730, 290f. Wi-berg: Præstehist. I, 173.

DEN MIDDELALDERLIGE KNURIS VANDMØLLE I KVONG SOGN

Af Clara Haahr Christiansen og Kaj Skelmose.

I maj 1963 blev et fund anmeldt til Varde museum af entreprenør O. Skovbjerg Thomsen, Tistrup. Fundet var gjort ved Kvorup bæk i Åsted, Kvong sogn, på gårdejer Chr. Christiansens jord, matr. nr. 12 d, under et afvandingsarbejde, hvor bækken skulle ud- dybes og sine steder reguleres. Derved fremkom i den nygravede brink, ca. 80 m øst for Åsted-Glibstrup-

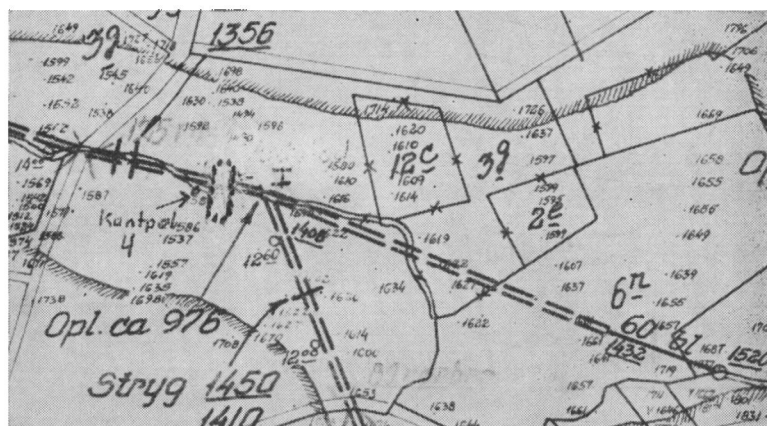

Fig. A: Udsnit af arbejds-tegning ved regulering af Kvorup bæk. Det indprikkede område er det undersøgte felt.

vejen, en profil, bestående af grene, sten og tørveagtige lag, stolper og brædder fra 92—200 cm under den nuværende jordoverflade (se fig. A).

Det blev besluttet at foretage opmåling og fotografiering af anlæget, som vi antog måtte være et gammelt vadested. Den 3. juni 1963 begyndte vi arbejdet; hertil fik vi værdifuld hjælp af entreprenør Skovbjerg Thomsen, som bl. a. foretog nivelleringen. Grundlovsdagen derefter tog vi igen ud til stedet for at få nogle lodrette snit i den skrånende brink af hensyn til den tegning, vi måtte lave af det synlige materiale. En større udgravning kunne der ikke blive tale om, da den ville blive alt for kostbar, idet en stor jordmængde så skulle flyttes.

Efterhånden som vort arbejde skred frem, stod det os mere og mere klart, at anlægget måtte være gammelt, og at teorien om et vadested med senere brokonstruktion var uholdbar, dels på grund af opbygningsmåden, dels på grund af træværkets udseende og

placering. Vi drøftede derfor muligheden af en mølledæmning. Stedet havde været velegnet til dette formål.

Da fundet sandsynligvis stammede fra historisk tid, henvendte vi os til H. K. Kristensen, Varde, for om muligt at hente hjælp til tydingen. Da H. K. Kristensen så tegningerne og billederne og hørte vor forklaring, gjorde han os straks opmærksom på, at der i Kvong sogn havde ligget en vandmølle langt tilbage i middelalderen, en vandmølle, om hvilken man ikke vidste andet, end at den nævnes i et pantebrev fra 1347, og der kaldes den Knuris mølle.

Kristensen meddeler: »I 1347 tænkte biskop Peder Thuresen i Ribe på at gøre en pilgrimsrejse til Sct. Petrus og Paulus' grave, og da han manglede penge, lånte han 230 mark sølv af domkirken og af kannikerne. I den anledning er det, han pantsætter en betydelig del gods, der antagelig har hørt til hans arvegods; heriblandt er »alt vort gods i Kvong sogn med møllen, på folkesproget kaldet Knurismølle«. Havde biskoppen ikke indløst godset inden 3½ år, skulle domkirken og kannikerne beholde godset. Han har næppe fået hele summen betalt, for senere skøder han følgende gods til kapitlet: godset i Kvong sogn, en mølle i Lydum sogn, en gård med et bol i Skern samt sit gods i Borris.*) Herefter nævnes Knuris mølle ikke mere. Den har nok standset sin knurren allerede i middelalderen. Havde den stadig malet ind i nyere tid, havde man vel nok kunnet konstatere det. Ganske vist antager St. Böcher i sin »Vandmøller og andre Vandkraftudnyttelser i Ribe Amt« s. 144, at »Knusmølle i Kowang«, som den hedder i gengivelsen af pantebrevet i Ribe Oldemor, muligvis er den samme som Starbæk mølle.

*) Danmarks Riges Breve 3. rk. II, nr. 399, 400. Kinch: Ribe I 194 f.

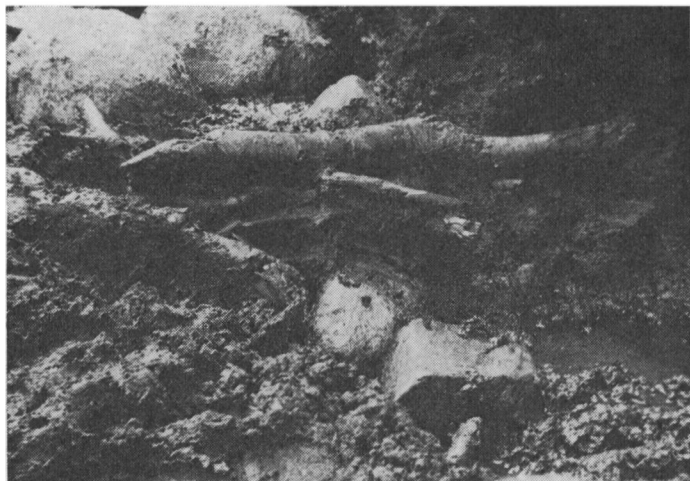

Fig. B: En del af udgravningen, i midten under stolpen skimtes grenelaget, faskiner.

Dette er dog ganske usikkert, ja, temmelig usandsynligt, da Starbæk mølle åbenbart var en gårdmølle, bygget på Lyne Hustedes grund. Og Lyne Husted nævnes ikke i pantebrevet.

Men tilbage til fundstedet. I den nordlige brink af den nygraveviede kanal ser anlægget ud som følger:

Under det nuværende vandspejl og ca. 3 m under jordoverfladen ligger oven på sand et lag tørvejord, 102 cm tykt, derefter et lag grene, 18 cm, vel anvendt som faskiner, derpå 29 cm med en blanding af almindelige marksten og grene, derover ligger så et 45 cm tykt tørveagtigt lag, iblandet grene, og tilsidst er herpå anbragt sten, der gennemgående er større end dem, der er brugt i stenlaget underneden. Over det hele ligger 92 cm engjord (se fig. B, C og D).

Her mod nord står opbygningen altså klar, men i den sydlige brink er billedet temmelig forvirrende: over det nederste tørvelag er her som i den anden side

et lag grene, men ikke så tykt. Ned gennem disse er rammet planker og pæle, kraftigt støttet af kampesten (se fig. E 1). Disse store sten kan følges op gennem brinken til samme niveau som de øverste sten i den modsatte brink.

Foruden det materiale, der op langs den sydlige brink lå mere eller mindre på dets oprindelige plads, fandtes her ovenfor fundstedet bl. a. 2 svære træstolper, der var gravet op af anlæget ved uddybningen, de havde en tilsyneladende forkullet overflade, som ikke sås i snittene ved tilspidsningen, i den ene stolpe fandtes et rundt hul (se fig. E 2) samt brudstykker af andet tilvirket træværk (se fig. E 3 og E 4).

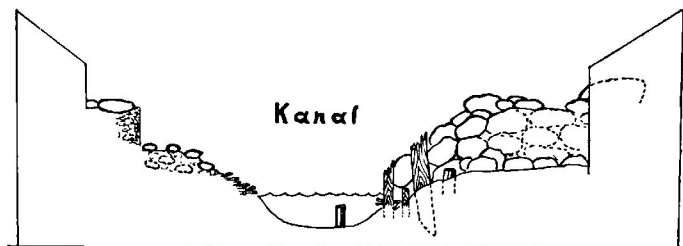

Fig. C: Lodret snit.

Altså står vi her med to vidt forskellige opbygninger, hvor overgangen er fjernet ved uddybningsarbejdet. Medens den nordlige side giver os et billede af dæmningens opbygning, som er klar og ligetil, kan man gisne om meningen med piloteringen og den svære stensamling på den sydlige side. Har man kraftig udbedret et dæmningsbrud på et udsat sted, eller har selve mølleanlægget ligget her? Den mangelfulde udgravning og den beklagelige kendsgerning, at gravemaskinen har ødelagt vigtige dele af anlægget, gør det vanskeligt at sige noget afgørende.

Hvis vandløbet i middelalderen har gået, hvor det

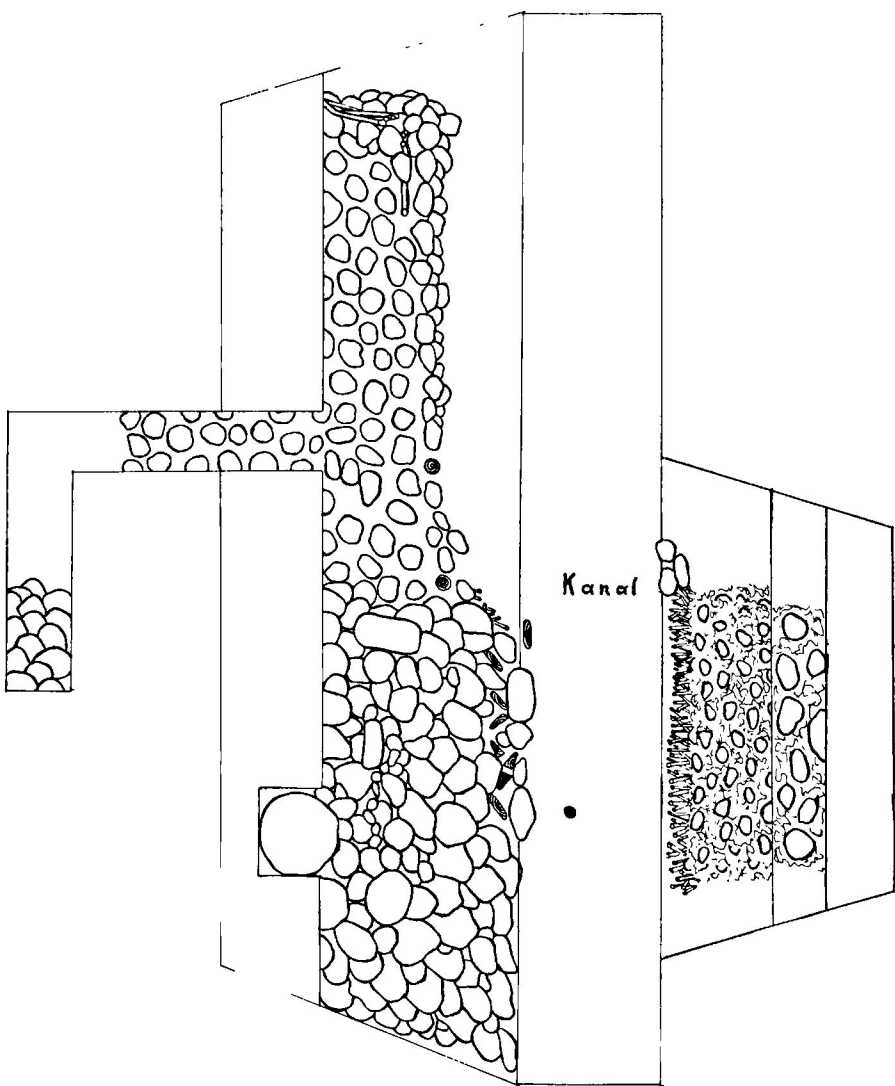

Fig. D: Vandret snit.

findes nu, må det være kværnhuset, her har stået. Visse ting tyder på, at det netop er tilfældet. Kun en del af de lodret stående stolper har tjent som pilotering, stenlaget gik nemlig hen over dem på en sådan måde, at de umuligt kan have været længere, men foruden dem var der andre planker og stolper, som ved deres placering udmærket kan have været anvendt i forbindelse med et mølleanlæg. De ragede højere op end piloteringen og var ikke overdækket af stenlag. Der fandtes ikke rester af stibord, møllesten, skår el. lign. Derfor kan vi ikke sige noget om, hvordan kværnhuset har set ud. Men det kunne konstateres, at faldet på dette sted ville have været ca. 1 m.

Endnu et forhold taler for, at møllen har ligget her. Umiddelbart vest for den sydlige opbygning og stødende op til denne fremkom under udgravningen en jævn stenbrolægning, afgrænset mod nord og så langt vi kunne følge den mod vest af omhyggeligt anbragte faskiner (se fig. C). Denne brolægning lå i et niveau, så man udmærket kunne tænke sig den anvendt til at gå eller køre til og fra møllen på. En prøvegravning viste, at den fortsatte ind i den nuværende eng, hvor langt blev ikke opklaret. Det var også til den side, gårdene lå, til den anden side var der blot hede. Derimod fandt vi ved hjælp af en søger frem til dæmnings længde. Det viste sig, at den faste sandundergrund hæver sig ret brat ved begge sider af engdraget. Fra bækløbet strækker dæmningen sig da 10-15 m til hver side.

Under udgravningen blev der ikke fundet ting, som kunne give en datering. H. K. Kristensen gør imidlertid opmærksom på, at anlægget i sin opbygning stemmer smukt overens med andre middelalderlige mølledæmninger, hvad der bestyrker formodningen om, at det virkelig er Knuris mølle, der har ligget her. Kri-

Den middelalderlige Knuris vandmølle i Kvong sogn

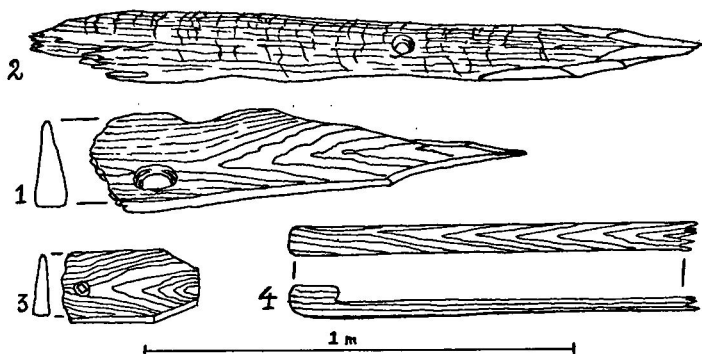

Fig. E: 1. Plankestykke, der har været nedrammet gennem grenlaget. 2. Brudstykke af tilspidset stolpe. 3 og 4. Tilvirket træværk, i 3 sidder en trænagle.

stensen skriver: »Ved en arkæologisk undersøgelse, som i efteråret 1962 blev foretaget på stedet, hvor den under Kalmarkrigen i 1612 ødelagte middelalderlige stad Væ i det nordøstlige Skåne havde ligget, fandt man tæt ved en lille bæk, der flyder nord om den nuværende kirkegård, et helt system af planker, træstammer og grene (faskiner), der var sammenholdt af træpæle nedrammet i mosegrunden. Også der fandtes der sten iblandet. Udgraveren Egon Thun bestemmer anlægget til at være en mølledæmning, og det var så heldigt, at der fandtes blyglaserede keramikskår fra en relativ tidlig periode i middelalderen, hvad der stemmer overens med oplysninger i en kgl. forordning fra 2. halvdel af 13. århundrede. Desuden ses i Væs bysegl fra 16. årh. en stadspørt og et møllehjul.*)

Også Axel Steensberg skriver om »En skvatmølle i Ljørring«, at i den derfundne dæmning »sad der en-

*) Egon Thun: Die Wassermühlen, ein ökonomischer Entwicklungsfaktor der mittelalterlichen Städte Schonens i Meddelanden från Lunds Universitets historiske museum 1962-1963, 224-37.

kelte pæle, der formodentlig oprindeligt har støttet faskiner af grene og kviste.*) Iøvrigt var der ikke spor af lerkarskår eller andre genstande, der kunne bidrage til en tidsfæstelse. Alligevel regner man næppe fejl, når man går ud fra, at anlægget er middelalderligt. Dæmningen i Ljørring var ganske lav, hvad der hænger sammen med, at den hørte til en skvatmølle med lodretstillet akse og en vandret stillet skovlkrans, der kun forbrugte lidt vand. Den var da også anbragt i en gravet grøft mellem bugtninger af Løven å.

I Åsted er der en langt højere dæmning, og møllehjulet må have været anbragt i bækløbet omtrent på det sted, hvor det den dag i dag har sit gennemløb gennem den eftergroede dæmning. Her har været langt betydeligere vandføring end gennem den lille 48 cm brede trærende i Ljørring, som førte vandet til hjulet. Man må derfor antage, at Knuris mølle har været en underfaldsmølle«.

Så vidt H. K. Kristensen. Vi takker for det sammenligningsmateriale, han har bragt til veje, og som yderligere bestyrker opfattelsen af, at den fundne dæmning i Åsted er en mølledæmning, utvivlsomt den, der har opstemmet vandet for Knuris mølle, som man ellers ved så lidt om.

GEJSTLIG DEBAT OM ET DEGNEOFFER I 1817

I *Bækbølling præstegård*, hos pastor H. Chr. Krarup, opholdt sig 1816-17 en ung mand, *Hans Jessen*, der formodentlig havde fået en uddannelse her som skolelærer, hvorefter han i nogen tid var huslærer i præstegården. Samtidig var Karen Thuesdatter fra Nr.

*) Kuml 1959, 137, 142.